

Hans Anten

'Je bent een onmogelijk man!'. De briefwisseling tussen Simon Vestdijk en Johan van der Woude 1939-1969. Bezorgd door Tim Duyff, met medewerking van T. van Deel. Den Haag: Letterkundig Museum 2003. Achter het boek 31. 226 pp.

Schepelingen van De Blauwe Schuit. Brieven van Bertus Aafjes, K. Heeroma, M. Nijhoff, S. Vestdijk en Hendrik de Vries aan F.R.A. Henkels, 1940-1946. Bezorgd door Gillis Dorleijn, Sjoerd van Faassen en Ageeth Heising. Den Haag: Letterkundig Museum 2003. Achter het boek 36. 338 pp.

Ongetwijfeld behoren de jaren van de Duitse bezetting tot de meest becommentarieerde episodes uit het leven van Simon Vestdijk. De reden daarvoor is niet zozeer gelegen in het kwantitatief en kwalitatief imposante corpus teksten dat hij tijdens de oorlogsjaren weet te schrijven: onder meer de poëzie van de *Gestelsche liederen*, de historische roman *De vuuraanbidders*, de cultuurfilosofische verhandeling *De toekomst der religie*, de *Essays in duodecimo* en de beschouwingen over poëzie *De glanzende kiemcel*. Eerder zijn het Vestdijks publicaties uit die tijd en zijn daarmee samenhangende houding ten opzichte van het nieuwe regime waardoor de aandacht dikwijls op deze periode is gericht. Ook de uitgave van *'Je bent een onmogelijk man!'*, de in alle opzichten voorbeeldig gepresenteerde briefwisseling tussen Vestdijk en de thans nagenoeg vergeten romancier, criticus en journalist Johan van der Woude (1906-1979), vindt haar belangrijkste rechtvaardiging niet alleen in het gegeven dat van de 156 overgeleverde documenten 103 brieven van Vestdijk afkomstig zijn, maar ook in de omstandigheid dat bijna alle brieven tussen 1940 en 1945 geschreven werden.

In zijn inleiding wijst bezorger Tim Duyff erop dat met name Vestdijkvorschers op publicatie van deze briefwisseling hebben aangedrongen, niet het minst vanwege de mogelijkheid dat ze een nieuw licht zou werpen op Vestdijks veelbesproken relatie tot de Kultuurkamer. Dat nieuwe licht is er inderdaad en bestaat uit het onomstotelijke bewijs van Vestdijks aanmelding bij het letterengilde van de Nederlandsche Kultuurkamer. Men had dat bewijs overigens al kunnen lezen in het brievenboek rond de publicaties van de Groningse clandestiene uitgeverij De Blauwe Schuit, dat het Letterkundig Museum vier maanden eerder uitgaf: *Schepelingen van De Blauwe Schuit. Brieven van Bertus Aafjes, K. Heeroma, M. Nijhoff, S. Vestdijk en Hendrik de Vries aan F.R.A. Henkels. 1940-1946* (Den Haag 2003). De vele daarin opgenomen brieven van Vestdijk, die soms verrassend openhartig zijn, vormen een goede aanvulling op de briefwisseling met Van der Woude. Deze twee delen van de reeks

Achter het boek roepen samen een fascinerend beeld van Vestdijk in oorlogstijd op dat in al zijn nuances vooral bevestigt wat grotendeels al lang bekend is.

Terecht benadrukt Duyff de ongelijkwaardigheid van de correspondenten. Hij beschrijft de ruim zeven jaar jongere Van der Woude als een ijverige, au fond onzekere en lichtgeraakte man wiens vriendschap voor Vestdijk gekenmerkt werd door een welhaast onvoorwaardelijke adoratie. ‘Vestdijk nam meer dan hij gaf’ stelt Duyff met gevoel voor understatement; vorm en inhoud van de enigszins afstandelijke brieven van Vestdijk illustreren die ongelijkheid overtuigend. Een treffend voorbeeld geeft de documentatie die de Doornse kluizenaar tijdens de oorlog aanlegt ten behoeve van zijn zeeroman *Puriteinen en piraten*, die in 1947 zou verschijnen. Aan de zeezeiler Van der Woude stelt Vestdijk keer op keer puntsgewijs tal van uiterst gedetailleerde vragen over de zeiltechniek anno 1700, over snelheden, besturing, dekinrichting, drijfankers, etcetera, en over hoe het een en ander met de juiste terminologie te verwoorden. De uitvoerige wijze waarop Van der Woude Vestdijk telkens accuraat antwoordt, getuigt van een grote toewijding en opofferingsgezindheid. Slechts zelden geeft Van der Woude uiting aan zijn ergernis over al die lekenvragen, over Vestdijks gebrek aan eigen ondervinding en over de onmogelijkheid van mondelinge informatie-overdracht omdat Vestdijk bezoek van of aan hem stelselmatig afhoudt. Zelfs als Vestdijk zijn in 1941 schriftelijk toegezegde belofte *Puriteinen en piraten* aan Van der Woude op te dragen negeert – in 1945 bericht Vestdijk: ‘Ik droeg de roman aan Greshoff op en schreef hem dit reeds. [...] hij is zoo gehecht aan die dingen.’ – laat Van der Woude op geen enkele manier blijken hoezeer deze schoffering hem moet hebben geraakt.

Ook wanneer Vestdijk onmiddellijk na de oorlog de roman *Pastorale 1943* gaat schrijven en uitgebreide documentatie vraagt over een ander onderwerp dat hij uit eigen ervaring zeker niet kende: het verzet, weegt de belangeloosheid waarmee de verzetsman Van der Woude hem omstandig informatie verschaft ruimschoots op tegen zijn weerzin. Voorafgaand aan uitleg over de organisatie van de ondergrondse, over soorten revolvers, over de gedragingen van vrouwelijke spionnen, over de techniek van het autorijden en hoe je dat onder woorden brengt – ‘Je slaat een motor aan; starten; je schakelt de versnelling in: zet hem op de eerste, daarna tweede, daarna derde versnelling. Je laat een sterke motor soms op de tweede versnelling wegtrekken. Men trekt, snel weg willend, of startend, de choke open (extra benzinetoevoer)’ enzovoort – verzucht Van der Woude: ‘Ik vind het echter op het oogenblik uiterst moeilijk, om het verschrikkelijke der afgelopen jaren nauwkeurig te formuleeren.’ De ontlening van de titel van de briefwisseling aan een uiting van Van der Woudes irritatie – ‘Je bent een onmogelijk man!’- zegt dan ook in de eerste plaats iets over de visie van de bezorger.

Het vervolg van de tekst is immers veel meer representatief voor de beheersing en de coulance die Van der Woude aan de dag legde: ‘Maar ik neem aan, dat men je dat moet vergeven, of het gewoon moet vinden.’

De onbaatzuchtigheid van Van der Woude blijkt niet alleen uit literaire kwesties. De thematische kern van de correspondentie is het verslag van de sterk uiteenlopende wijze waarop beide schrijvers reageren op de nieuwe orde. Het verhaal van Vestdijk is grotendeels bekend en wordt door de briefwisseling onderstreept. Als de meeste Nederlanders wilde Vestdijk zoveel mogelijk de vooroorlogse situatie continueren, wat in zijn geval vóór alles betekende dat hij in de rust van Doorn zich ongestoord kon concentreren op datgene waarmee hij zijn geld verdiende: het schrijverschap. Daartoe heeft hij concessies willen doen en ook gedaan, waardoor zijn houding zeker als accommoderend getypeerd kan worden. Zo toont hij zich in een brief uit 1941 bereid voor een overigens nimmer verschenen Duitse vertaling van de novelle *De bruine vriend* de half-joodse afkomst van de hoofdpersoon en de homo-erotiek te supprimeren. Hij wilde zich gedekt weten voor als het nodig was. In dat licht zijn ook de vertalingen van enige van zijn romans in het Duits te beschouwen die in de oorlogsjaren verschenen, romans die op enigerlei wijze een anti-Engelse lezing toelieten.

Vestdijk was geen held en niet erg principieel als de nood aan de man zou komen, en dat wist hij. Kort voordat de aanmelding bij de Kultuurkamer moest plaatsvinden, schrijft hij, in februari 1942, aan Pierre H. Dubois: ‘Voor mijzelf heb ik tot de volgende gedragslijn besloten: ik ga er alleen “in”, 1^e wanneer mensen als Nijhoff, Holst, Buning, Donkersloot, Van der Woude en nog zoo enkelen dit doen (de kans daarop is voorlopig nihil); 2^e wanneer ik *persoonlijk* aan pressie van zeer bijzonderen aard zou worden blootgesteld, zoals daar zijn: slaan, gevangenschap, werkeloosheid zonder voldoende “steun” [...]. D.w.z. wanneer ik “erin” zou gaan, moet mijn geval geheel duidelijk zijn, zoodat ik geen kans loop door het nageslacht, of reeds eerder, gesteenigd te worden.’ De tweede optie wordt werkelijkheid als hij op 4 mei 1942 met nog een paar honderd prominente Nederlanders als gijzelaar gevangen wordt genomen en geïnterneerd in het kleinseminarie Beekvliet te Sint-Michielsgestel. Wat deze internering voor de buitengewoon eenzelvige Vestdijk betekent, laat zich makkelijk raden en hij doet wat hij aankondigde: in ruil voor vrijlating tekent hij voor de Kultuurkamer. Nijhoff en Van der Woude behoorden tot de weinigen die wisten van de ‘gedwongen’ toetreding, zoals ook Duyff Vestdijks aanmelding bij de Kultuurkamer karakteriseert. Beide auteurs billijkten Vestdijks stap volkomen, ook Van der Woude, die actief was in het kunstenaarsverzet en die heeft bemiddeld om Vestdijks invrijheidsstelling te bespoedigen.

Met name de in *Schepelingen van De Blauwe Schuit* opgenomen brieven van Nijhoff en Vestdijk aan Henkels, de voornaamste redacteur van uitgeverij, maken duidelijk dat Vestdijk er niet gerust op was of deze concessie hem na de oorlog toch niet euvel geduid zou worden. Zoals men inmiddels weet zijn het met name enige postume aanklachten op grond waarvan gesteld kan worden dat Vestdijks ongerustheid niet geheel ongerijmd was. Bovendien speelde zijn geweten op ten aanzien van zijn mede-gevangenen uit Michielsgestel, een innerlijke kwelling, aldus Nijhoff, die hem tot eer strekte. Het lijkt me veelzeggend voor Vestdijks gedistantieerde omgang met Van der Woude dat in zijn verdere correspondentie met hem dergelijke signalen van aarzeling en twijfel achterwege blijven.

De bezorgers van beide boeken – voor *Schepelingen van De Blauwe Schuit* zijn dat Gillis Dorleijn, Sjoerd van Faassen en Ageeth Heising – zijn er uitnemend in geslaagd te doen wat noodzakelijk is voor dit soort uitgaven: het overbruggen van de historische afstand tussen de werkelijkheid van toen en die van de huidige lezer. De informatieve inleidingen, de zeer royale annotaties zonder welke tal van brieven naar ik vermoed voor velen thans volstrekt onbegrijpelijk zouden zijn, en het grote aantal veelsoortige illustraties brengen een episode tot leven waarin men zijn goede en minder goede kanten kennelijk bij uitstek profileert.

Het zij mij vergeven dat ik Duyff tenslotte wijs op één onjuiste mededeling. In *Groot Nederland* is in deze periode geen stuk over F. Bordewijk aangetroffen, vermeldt noot 276. Maar zou Van der Woude in zijn brief van 31 december 1942 niet refereren aan het artikel van J. v.d. Waal ‘Een veelbelovend verleden. Bordewijk door een filosofische bril’, dat te vinden is in *Groot Nederland*, jaargang 40, deel 2, september 1942, p. 117-144?

Universiteit Utrecht

Uit: *Vestdijkkroniek* 114 (2009).

Eerder in: *Nederlandse letterkunde* 8 (2003), p. 346-349.